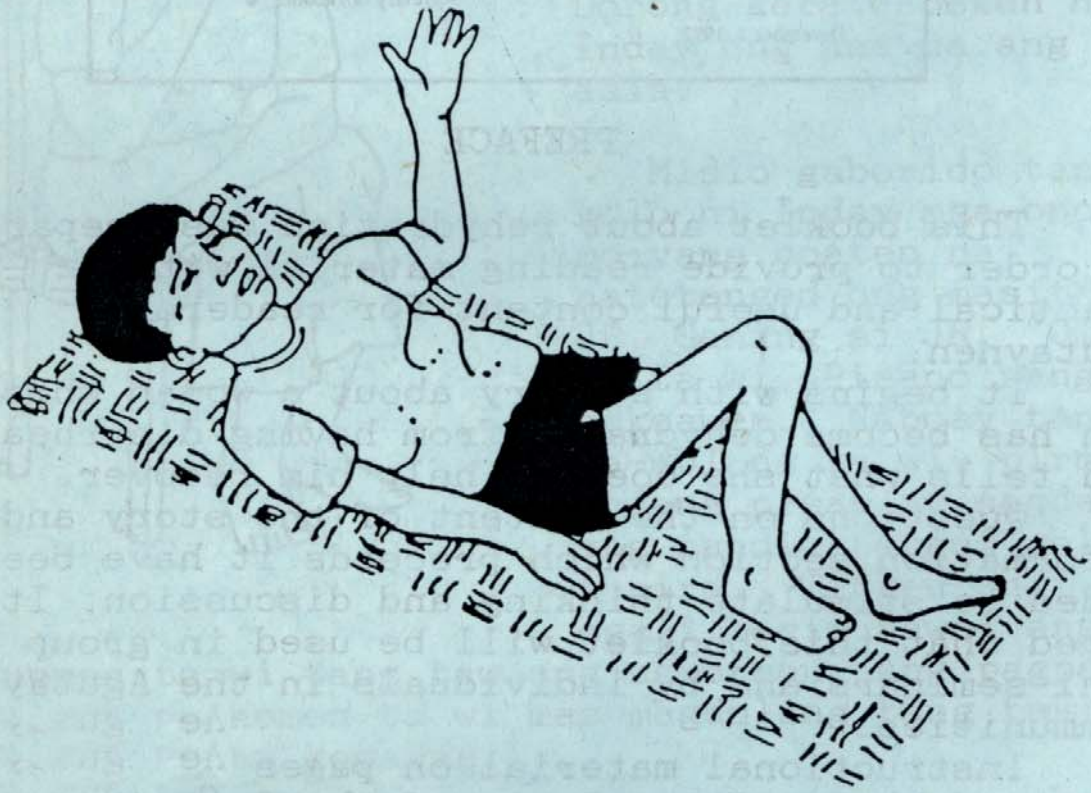

Natetenged ang Taw ang Galo-tan ta Wi ta Sinangoni na

Republic of the Philippines
Department of Health
OFFICE OF THE SECRETARY

SAN LAZARO COMPOUND
MED. AVENUE, S.M. CENTER
MANILA, PHILIPPINES
TEL. NO. 711-80-88

PAUNANG SALITA

Mula pa noong unang panahon ang ating bansa ay mayaman na sa maraming pamayanang kultural. Ang mga kulturang ito ay itinatangi at mahalagang bahagi ng samahang Filipino.

Kaya sa panahong ito ng mabilis na pag-unlad panlipunan at pangkabuhayan ng ating bansa, ang pagtanggap ng pag-unlad ng pamayanang kultural ay napakahalaga.

Ang batayan bahagi ng pag-unlad sa kabit saang komunidad ay ang pagpapaulat ng kalusugang pisikal. Ang aklat na ito ay nagbibigay ng kaspikipakinabang sa kaalaman, sa sariling wika sa makatutulong tungo sa paggawa at pagpapantili ng kalusugan.

Ipinagmamalaki ng Kagawaran ng Kalusugan ang pagpapakita na ito na makatutulong sa kalusugan at pag-unlad ng bansa.

JUAN M. FLAVIER M.D.
Secretary of Health

December 1, 1992

PREFACE

This booklet about rehydration was prepared in order to provide reading material with practical and useful content for readers of Agutaynen.

It begins with a story about a woman whose son has become dehydrated from having diarrhea, and tells what she does to help him recover.

Questions on the content of the story and the information section which precedes it have been added to stimulate thinking and discussion. It is hoped that this booklet will be used in group mini-seminars and by individuals in the Agutaynen communities.

Instructional material on pages 5 to 9 were prepared by Dr. Steve Lynip of the Summer Institute of Linguistics and translated into Agutaynen by the authors.

NATETENGED ONG TAW ANG GALO-TAN TA WI TANG
SINANGONI NA

Ang istoriang na ay natetenged ong tatang babay ang Barangay Health Worker, ang si Inday. Si Inday gistar don ong aboat, ong Barangay Bangcal. Nantakon, nagsiminar tanandia natetenged ong health ig asta mandian yading taw ang pirming pamansipanig ong nandia ang pama-dol ta tabang.

Mandian, ang ana na, si JR, agkorson. Anda pay tang kaldaw tang taki-taki na. Malobay tang sinangoni na ig indi kaya nang magtabang asta indi ka mapagkayam. Dorong katete-beken ni Inday ong ana na ang asia.

Midio gaborido tang kolo ni Inday mga onopay mo-yang boaten na natetenged ong masit ni JR. Ganing si JR, "Olday ka ta wi. Pisano rang agkoawen." Naboay tang pa-dol na ta wi, piro andang pisan ay nagdawat ong nandia tenged geldan tanira. Tenged ang ogali tarin bawal ang

painemen ta wi tang taw ang agkorson. Ang pagparet nira mga painemen ta wi mas magdolang tang taki-taki na ig mas komasag.

Sigi-sigi tang pamasi ni Inday ong i-yak ni JR. Yading inita ni Inday ang mga taw ang agkorson

ig nangapatay tenged nalo-tan ta wi tang sinangoni nira. Animan dorong eled na ang itaben mainabo ka ong ni JR, ang mapatay.

Nademdeman ni Inday tang siniminaran na tenged ong health nantakon. Ang nata-wanan na ong siminaran, ang taw ang agkorson kaministiran painemen ta dorong wi. Ang doma pang nata-wanan na mga ang taw agkorson, ang sinangoni na galo-tan ta wi ig yay ang gagikanan tang kamatayen. Indi magagoanta tang sinangoni ta mga anday wi na. Animan, tanopa sia, ang isip ni Inday parti, tenged ang pangintindi na bawal tang wi ong taw ang agkorson. Mandian onopa tang kamatodan? Tanopa sia, ang nagpasiminar ong Health ay tatang nars. Animan gata-wanan na mga onopa talaga tang mo-yang ibolong. Mandian, pagsinti ta doros si Inday. Ganing ong sadili na, "Onopay mas mo-yang boateno?"

Golping nagini-yak si JR ig nata-wanan ang lagi ni Inday tang tamang boaten na. Animan, pagabasi na aporadong laging nangomit ta wi ig pinainem na si JR. Amat-amat lamang tang painem asta nalobot ni JR.

Mandian ganing si Inday, "Boateno tang bolong ang wi ang nadalano asing pagsiminaro ong Health." Mintras agboaten na, ang pamilia na namampalengget, katolad tang katawa na, mga lolo, tata may doma pa. Pamansikontra tanira ong agboaten ni Inday. Oman ganing tang lola na, "Ayaw! Anday sayod tang agboaten mo! Yaway bala mga onopay mainabo ong mola. Tenged ang tanan gatako ra ang indi dapat painemen ta wi tang taw ang agkorson. Mapatay da si JR!" Geldan tanira ig indi pa magalin. Pamaaid lamang ong ni JR, mga onopay mainabo.

Pagalabi sigi pa tang painem ong ni JR ta bolong ang wi. Kada pirapang minotos agpainemen si ta wi ni Inday. Pagaramal, pagmasit pa ka enged si JR. Agkorson pa, piro nagbawas da ta ge-ley. Nagpoas da tang i-yak na ig pagpenay da tanandia.

Pagehat pa tang pamilia na mga onopa talaga tang mainabo. Ong isip nira, talagang anday sayod tang agboaten ni Inday. Piro ong panaid nira, pago-yao-ya kaman ta ge-ley si JR. Gabitala ra. Gakaliek da, ig belag da ta masiadong malolobay tang sinangoni na.

Namagtere-mateman tanira mga ang agboaten ni Inday ay tama. Indi naboay nakomit tang eled nira ig dayon dang namagtabang ang nagpainem ta bolong

ang wi ong ni JR. Tapos pinanaidan nira tang bindoat ni Inday tenged ong bolong ang wi agod mata-wanan ka nira.

Pagako-to, nama-dol da si JR. ta anen. Nabereng tanirang tanan ang nago-ya ra tanandia! Ang pinapan nira ong ni JR linogaw, tenged gata-wanan nira ang indi poiding papanen ta anen tenged maten.

Pagapon asta nalabi, sigi pa tang papan nira. Pagaramal mo-ya ra si JR. Gapanaw da, oman galiliag dang magpaolik-olik tang linawa na. Animan pama-dol da ta anen may tera tenged bawien na tang letem na asing kinorso tanandia. Mo-yao-ya ra tanandia. Galiliag da kang lomboa. (Piro indi pa poiding paloaen, dapat penay kang lagi agod madaling mago-ya.)

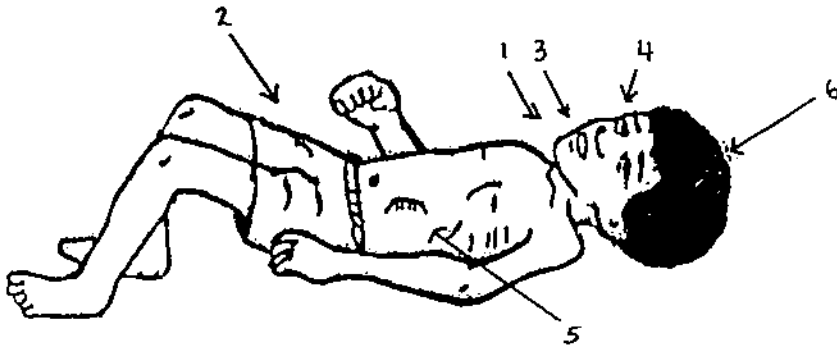
Mandian inita ni Lola ang nago-ya ra si JR. Agisipen na ta mo-ya tang nainabo.

INDI MAPATAY TANG TAW ONG KORSO.....KONDI MGA
MALO-TAN DA TA WI TANG SINANGONI NIRA!

Na tang mga gitaen ong taw ang galo-tan ta wi tang sinangoni na:

1. Agkoawen.
2. Bihira ang manggik, teta madet tang gik.
3. Gamaran tang anga.
4. Pagkipot tang mata.
5. Mga pi-niten tang olit, indi magbalik ang lagi.
6. Ang tobok-tobokan tang molang ge-ley lelepek.

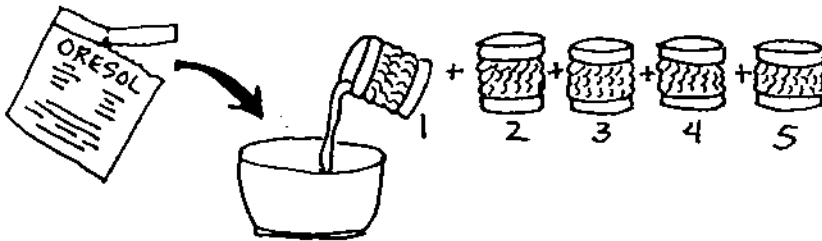

Mga ang taw galo-tan ta wi tang sinangoni na, narin tang mga dapat boaten:

Importanting dapat bolongon tang taw ang galo-tan ta wi tang sinangoni na, belag tang pabayan lamang. Primiro painemen kang lagi ta bolong ang wi tenged na yay ang masinlong bolong. Kadagmitan ang bolong ang wi, ya lamang tang gabolong.

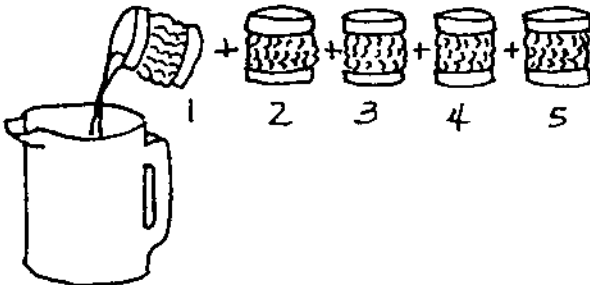
Maning ta na tang pagtimpla ta wing bolong:

Mama-dola ang lagi ong Health Center tang dorong pakiting ORESOL agod italok ong balay para mga may taw obin ana mong pagtaki-taki, may ipainem mong lagi. Indi ilaten mong magmasit ba-loa mama-dol, dapat may simpan mong lagi. Ang ORESOL ay timplado rang lagi ta kasin may asokar, animan ibo-bok lamang ong tang caltex obin limang tasang wing inemen (wing malimpio).

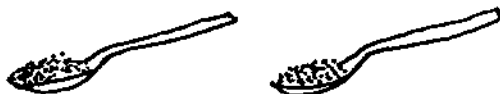

Mga anday ORESOL mo, narin tang dapat boaten:

1. Gamiten tang pitsil ang limpio.
2. Mangomit ta limang tasang wing inemen (wing malimpio) ig ibo-bok ong pitsil.

3. Dolangan ta dorpoang kotsarang asokar tang wi (refined obin brown).

4. Dolangan ka ta epat ang po-nit ang kasin tang wi (ang po-nit, gamiten ta tolong toldok lamang).

5. Kalo-kalon ta mo-ya asta matonaw. Oman, samitan. Ang lasa na midio mamit ang makasin-kasin.

Monopay gamit tang bolong ang wi:

1. Painemen ta wing bolong tang taw ang agkorson. Mga mola pa, painemen ta tang kotsara asta magdoroang kotsara kada tampolok ang minotos.
2. Sigi-sigi tang painem kaldaw may labi. Mga talagang kakasag tang taki-taki na, oldan ta yading wing bolong.
3. Maski molang ge-ley kaministiran painemen ta wing bolong mga limang baso asta magtampolok ang baso kaldaw-kaldaw. Poidi kang pasobran mga talagang kakasag tang taki-taki na.
4. Sigi tang painem ta wing bolong asta indi magpoas tang taki-taki na.
5. Mga pago-yao-ya ra tang taki-taki na, papanen kay lagi ta linogaw, oman mga lotok ang ponsi ig mga mo-ya ra poidi ra tang domang klasi ta pamangan, piro gege-leyge-ley lamang.

PANDAM:

1. Teta ang taw ang pagtaki-taki, mga agpainemen ta wi, sigi pa tang taki-taki na. Piro maski maning pa don, sigi-sigi lamang tang painem ta wing bolong. India magpara tang painem.
2. Mata-lib tang tolong kaldaw ang taki-taki pag-ya ra ig mas mago-ya ra enged mga tang dominggo ra.
3. Mga ang mola pagtaki-taki ang nanay dapat indi magpara tang patiti. Mga ang taki-taki tang mola sobra ra ong tang dominggo, sigoro bawasan tang patiti ig painemen ta yading wing bolong. Piro india magpara tang patiti.

4. Mga ang mola golping nagtaki-taki ta wi ig doro, primero painemen ta wing bolong, oman ekelan ong Health para ipakonsolta.
5. Mga ang wing bolong ang agpainem indi somadsad ig totoka na lamang, dapat paning ong Health para ipakonsolta.
6. Mga ang tataki na gatagelan ta dogo obin midio plima, ang taw ang pagmasit ay may disintaria na. Kaministiran magpakonsolta ong Health.

Ang gagikanan tang taki-taki may toka:

1. Maboling tang wing ginemen.
2. Indi pangogat tang kalima obin maboling tang kalima mga pamangan obin mga pagsimpan ta pamangan.
3. Pamangan ta mga pamangan ang ilaw obin indi gogatan.

4. Pamangan ta mga pamangan ang naboay dang nasimpan obin nalotok.
5. Mga pagtaki-taki ig pagtoka asia sintomas ka ta domang klasi ta masit pario tang masit ang si-dat, malaria, impiksion ong talinga ig doma pa.

Mga te-ma:

1. Angay agliwagan si Inday ang magdisision mga onopay boaten na ong ana nang pagmasit?
2. Onopay naging disision ni Inday? Onopay bindoat na?
3. Onopa, kaministiran ta wi tang sinangoni ta?
4. Monopa mata-wanan ta mga galo-tan da ta wi tang sinangoni ta?
5. Mga galo-tan ta wi tang sinangoni ta, onopa tang tamang boaten ta?

S...L. ...